Perustuslakivaliokunnalle

Perustuslakivaliokunta on pyytänyt minulta lausuntoa hallituksen esityksestä Suomen Akatemiasta annetun lain muuttamisesta (HE 209/2024 vp). Esitän lausuntonani kunnioittaen seuraavaa.

Hallitus ehdottaa Suomen Akatemiasta annetun lain 2 §:ään lisättäväksi toista momenttia, jonka mukaan ”edellä 1 momentin 1 kohdassa tarkoitettujen tehtävien hoitaminen ei saa olla ristiriidassa Suomen kansallisen turvallisuuden, Suomen kansainvälisten velvoitteiden tai Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikan kanssa”. Akatemian tehtävänä on lain 2 §:n 1 momentin mukaan ”edistää tieteellistä tutkimusta ja tutkimusedellytyksiä sekä niiden hyödyntämistä rahoittamalla niitä ja osallistumalla kansainväliseen yhteistyöhön”. Lakiesityksen perusteluissa ehdotettua säännöstä perustellaan seuraavasti:

Suomen kansallisen turvallisuuden ja kansainvälisten velvoitteiden sekä ulko- ja turvallisuuspolitiikan huomioimista koskeva uusi säännös tukisi Suomen Akatemiaa tutkimusrahoitusta koskevassa päätöksenteossa silloin, kun tieteellisesti ansioituneen hankkeen voidaan arvioida vaarantavan Suomen kansallisen turvallisuuden. Akatemian tulisi tunnistaa mahdolliset riskit ja uhat etukäteen ja huolta aiheuttaville tutkimushankkeille tulisi tehdä riskinarviointi, joka on suhteutettu niiden riskiprofiiliin. Ulkomaisten kumppanien kanssa tehtävissä sopimuksissa tulisi ottaa huomioon kansainväliseen yhteistyöhön liittyvät riskit sekä sisällyttää niihin keskeisiä periaatteita kuten tutkimuksen vapaus.

Tieteen, taiteen ja ylimmän opetuksen vapaus on turvattu perustuslain 16 §:n 3 momentissa. Tieteen ja ylimmän opetuksen vapauteen sisältyy sekä yksilöllinen että institutionaalinen ulottuvuus. Yksilöllisessä ulottuvuudessaan tieteen ja ylimmän opetuksen vapaus suojaa yksittäisen tutkijan ja opettajan asemaa. Tieteen vapauteen kuuluu kunkin tutkijan oikeus valita tutkimusaiheensa ja -menetelmänsä (ks. HE 309/1993 vp, s. 64). Ihmisiin kohdistuvassa tutkimuksessa tieteen vapautta rajoittavat muut perusoikeudet, kuten perustuslain 7 §:ssä säädetty ihmisarvoa loukkaavan kohtelun kielto ja henkilökohtaisen koskemattomuuden suoja sekä perustuslain 10 §:n

1 momenttiin perustuva yksityiselämän suoja.

Tieteen vapauteen kuuluu myös oikeus julkaista tutkimustuloksensa. Tieteen vapaus on läheisessä yhteydessä perustuslain 12 §:ssä taattuun sananvapauteen, johon kuuluu oikeus ilmaista ja julkistaa tietoja, mielipiteitä ja muita viestejä kenenkään ennakolta estämättä.

Yksittäisen tutkijan nauttimaan tieteen vapauteen ei sen sijaan kuulu oikeutta saada taloudellista tukea tutkimussuunnitelmansa toteuttamiseen tai tutkimustulostensa julkaisemiseen.[1] Yksittäisten tutkijoiden oikeutta valita tutkimusaiheensa ja -menetelmänsä saatetaan kuitenkin rajoittaa estämällä julkisen rahoituksen myöntäminen kielletyiksi määriteltyihin aiheisiin kohdistuvaan tutkimukseen tai tutkimukseen, jonka arvioidaan mahdollisesti tuottavan vastaavia mittareita käyttäen epätoivottavia tuloksia.

Hallituksen ehdottama säännös antaa mahdollisuuden tulkintaan, jonka mukaan Akatemia ei saisi myöntää rahoitusta tutkimukseen, jonka aihe tai odotettavissa olevat tutkimustulokset ovat ristiriidassa Suomen kansallisen turvallisuuden, Suomen kansainvälisten velvoitteiden tai Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikan kanssa. Näin tulkittuna säännös, joka estäisi esimerkiksi Suomen vallitsevaa ulko- ja turvallisuuspolitiikkaan kriittisesti arvioivan tutkimuksen, on ristiriidassa perustuslain 16.3 §:n takaaman tieteen vapauden kanssa.

Perusoikeusrajoitusten yleisiin edellytyksiin kuuluu rajoitusperusteen hyväksyttävyys. Suomen vallitsevan ulko- ja turvallisuuspolitiikan suojaaminen tutkimukseen perustuvalta kritiikiltä ei ole hyväksyttävä peruste rajoittaa tutkimuksen vapautta. Kansallinen turvallisuus ja kansainvälisten velvoitteiden noudattaminen voivat sitä olla. On kuitenkin huomattava, että tutkijan oikeus valita tutkimusaiheensa on kuuluu tutkimuksen vapauden ydinalueeseen ja että ydinalueen koskemattomuus on niin ikään perusoikeuksien yleisiä rajoitusedellytyksiä.

Lakiehdotuksen ristiriitaa perustuslain takaaman tieteen vapauden kanssa ei ratkaisisi

[1] Ks. Tuori, Kaarlo: Sivistykselliset perusoikeudet. Teoksessa Pekka Hallberg, Heikki Karapuu, Tuomas Ojanen, Martin Scheinin, Kaarlo Tuori ja Veli-Pekka Viljanen: Perusoikeudet. 2 p. Helsinki 2011.

se, että säännöksestä poistettaisiin viittaus Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikkaan. Laissa ja sen perusteluissa olisi tehtävä selväksi, että säännös ei tarkoita rajoittaa tutkijoiden oikeutta valita tutkimusaiheensa ja -menetelmänsä vaan että mahdolliset rajoittavat vaikutukset koskevat seikkoja, jotka eivät kuulu tutkimusvapauden ydinalueeseen, kuten tutkimustulosten julkistamista tai yhteistyötä ulkomaisten tutkijoiden kanssa. Lain perusteluissa – sivistysvaliokunnan mietinnössä – olisi selvennettävä, miten ”tieteellisesti ansioituneen hankkeen voidaan arvioida vaarantavan Suomen kansallisen turvallisuuden” niin, että rahoitusta siihen ei voitaisi myöntää tai että rahoituspäätökseen tulisi sisällyttää esimerkiksi kansainvälistä yhteistyötä tai tutkimuksen julkisuutta koskevia ehtoja.

Helsingissä 26.2.2025

Kaarlo Tuori